

ЗА НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА РОМАНИЗАЦИЯТА В ПРОВИНЦИЯ ГОРНА МИЗИЯ

Калин Стоев

Една от характерните особености на римските провинции Долна и Горна Мизия е сравнително по-бавното им романизиране и по-трудното установяване на римския градски и обществен живот в тях.

В Горна Мизия процесът на романизация е особено неравномерен. От една страна, около големите легионни лагери по Дунав – Сингидунум и Виминациум, както и по долините на реките Тимок и Велика Морава, които се превръщат в опорни пунктове на провинциалната власт, заради разположените там легиони и помощни части, той е видим и се засилва особено след пристигането на IV Флавиев и VII Клавдиев легион в провинцията (Mirković 1977, 814–828). Важен център на римската власт в Горна Мизия е и Рациария – най-пряката връзка между Адриатическо море и долното течение на Дунава (Геров 1952–53, 18). Най-късно по времето на императорите Тиберий и Клавдий започва строителство на горномизийския участък на пътя, свързващ панонските земи с крепостите по долен Дунав, което е важен фактор за силното римско военно, политическо и културно присъствие там (Mirković 1996, 30).

За разлика от Долна Мизия, където за романизация първоначално може да се говори предимно по Дунавския лимес, в Горна Мизия важен център са земите на колонията Скупи, до дн. Скопие, първият град, създаден от римляните в тази провинция, намиращ се непосредствено до границата с Македония (Dragojević-Josifovska 1982, 25 и сл.; Mócsy 1970, 62–75). Голямото количество епиграфски паметници от различни епохи, говорещи за интензивно заселване на римски граждани, както цивилни, така и военни, показва, че колонията е била най-важният градски център в Горна Мизия, поне до средата на II в.

Между тези два сравнително урбанизирани района – на север и на юг, следите от римското присъствие не са многобройни. Важният център на късната античност – Найсус, заемащ приблизително центъра на провинцията, първоначално е бил по-скоро пункт с военно-стратегическо значение. (Petrović 1979, 30).

Всичко това говори, че една голяма част от територията на провинцията, чак до времето на късните Антонини и Северите, когато в Горна Мизия започва интензивна урбанизация, е била заета от племенните *civitates* (или peregrinalни територии със свое самоуправление, но подчинени на императорския легат). В този смисъл по-специално внимание трябва да се обърне на най-известния и разпространен етноним на територията на Горна Мизия – този на дарданите.

Въпреки някои по-ранни успехи срещу тях, до пълното покоряване на това племе се е стигнало след походите на М. Лициний Крас през 29–27 г. Скоро след това, земите на дарданите вероятно са били организирани в административно обособена peregrinalна територия (Pazoglu 1969, 137–142). На това мнение навежда сведението на Клавдий Птолемей, който споменава Дардания като отделна област, в която се намират градовете Найсос, Арибантион, Улпианон и Скупи (Ptol. Geogr. III 9, 4). Наред с това, Птолемей говори и за „Рациария на мизите” (Ptol. Geogr. III 9, 4) и „Ескус на трибалите” (Ptol. Geogr. III 10, 10).

Последните две сведения на Птолемей действително отговарят на административната картина в Горна и Долна Мизия през I – началото на II в. сл. Хр., където Рациария и Ескус са се превърнали в центрове на peregrinalна *civitas*, тъй като това се потвърждава и от епиграфски паметник – надпис в чест на Бебий Атик, префект на *civitates* на мизите и трибалите, датиран към времето на Клавдий (CIL V 1838 – вж. Mócsy 1970, 49; Mirković 1977, 824). Надписът на Атик и сведенията на Птолемей са на практика последните споменавания на тези два етнонима, които вероятно изчезват още през първата половина на II в., с напредването на урбанизацията в Долна Мизия.

По-различна е ситуацията в земите на дарданите. Макар и да няма преки споменавания на дарданска *civitas*, съществуването ѝ трябва да се предположи, не само заради сведението на Птолемей, но и поради друга съществена причина. Най-старото име на колонията Скупи, употребявано предимно в паметници от втората половина на I в. е *Colonia Flavia Felix Dardanorum* (IMS VI 15, 42, 46). Практиката към името на колонията да се прикрепя епитет, образуван от генетива на племенното название, в чиито земи е основан градски център, е добре позната от галските провинции на империята, където колонии, създадени по времето на Веспасиан, са станали център на peregrinalна *civitas*: *Colonia Flavia Constans Emerita Helvetiorum*, *colonia Flavia Forum Segusiavorum*,

colonia Morinarum и др. (Kornemann 1900, 544). Епиграфският материал от Скупи е твърде важен, тъй като може да даде още информация за някои административни проблеми, свързани с тази област. Ако надписите, които по епиграфските си характеристики могат да бъдат категорично отнесени към втората половина на I в., или към времето на основаването на града, го наричат *Colonia Flavia Felix Dardanorum*, то тези от тях, които могат да се датират към началото или първата половина на II в. споменават колонията с друго име, познато ни в два варианта – *Colonia Flavia Scupinorum* или *colonia Scupinorum* (IMS VI 7, 34, 45, 49, 63, 65, 68, 70, 71, 72, 76). Това е красноречиво свидетелство, че Скупи, първоначално единствен римски град в Горна Мизия, с основаването си през 71 г. (вж. Birley 1988, 344) е станал административен център на peregrinálnата област Дардания. През втори век обаче ситуацията се променила. За това говори и Птолемей, който наред със Скупи споменава още три града, принадлежащи към областта. Както промените в името на колонията обаче, така и един надпис *fines Dardanos direxit* (IMS VI 220), открит северно от Скопие показват, че поне административно, Скупи вече не се е считал за част от Дардания.

Най-логичната датировка на тази административна промяна в Горна Мизия е времето на Траян или Хадриан, което е свързано с урбанизацията на някои от Балканските римски провинции, с основаването на нови градове и включването на peregrinálnни територии към тях. Специално за Скупи такова предположение може да бъде обосновано и с наличието на псевдотрибите *Ulpia* и *Aelia* в някои епиграфски свидетелства (CIL VI 533, 37184) на мястото на *Quirina*. Може да се предположи, че към времето на Траян или Хадриан, част от земите на Дарданската *civitas* са придадени към колонията, а романизираното население от тях – вписано в нови триби. Старото име на Скупи, съдържащо епитета *Dardanorum* е било заменено с *colonia Flavia Scupinorum*. Промяната всъщност бележи началото на урбанизирането на Дардания.

Каква обаче е била съдбата на останалите извън урбанизацията в земите на Скупи дардански земи?

Възможно е те са вписани в териториите на споменатите от Птолемей други три „дардански“ града – Найсус, Арибантцион (все още нелокализиран) или Улпианон (*Ulpiana* или *Municipium Ulpianum*). В случаят с *Municipium Ulpianum*, такава догадка е до известна степен обоснована, тъй като според някои предположения, селището е станало муниципиум

по времето на Траян (опровержение вж. в Mócsy 1970, 32–33). То се подкрепя и от сведенията за романизацията в югоизточните части от територията на града, където са засвидетелствани известен брой *Ulpii* – вероятно нови граждани. Случаят с Найсус е по-различен, тъй като няма никакви данни това селище да е муниципиализирано преди времето на Марк Аврелий (Petrović 1979, 50–51).

Дори и да приемем тази вероятност, все пак има сигурни податки, че името Дардания се е употребявало напълно самостоятелно и след вписването на нейни земи в териториите на някои от новоосновените градове. Дардания се споменава като *origo* на войник във военна диплома от 161 г. (Speidel 1986, 469). Но има и един писмен извор, съдържащ недвусмислена информация, че етническото определение „дардани“ може би е било използвано и непосредствено след едикта на Каракала през 212 г. В прочутото си описание на похода на М. Лициний Крас срещу бастарните, Дион Касий мимоходом дава едно интересно сведение и за племето на дарданите: „*Някога, мизите и гетите обитавали цялото пространство между Хемус и Истрос. С времето някои от тях променили имената си и оттогава под името на Мизия се включвали всички племена, живеещи отвъд Далмация, Македония и Тракия, и отделени от Панония от река Сава... две от племената, които се намирили сред тях били тези, някога наричани трибали, както и дарданите, които още се наричат така*” (Dio 51, 27).

Сведението на Дион Касий заслужава внимание, не само заради добрата осведоменост и подробностите, с които автора описва събитията, свързани с походите на М. Лициний Крас (вж. Данов 1998, 129). Витинецът е притежавал достатъчно богат политически и административен опит, добит като управител на географски близките до Горна Мизия провинции Горна Панония и Далмация (Schwartz 1899, 1684–1685) и следователно трябва да се предположи, че горното обобщение за дарданите има своите политико-административни основания.

Но какви дардани има предвид Дион Касий и защо те още се наричат така? Вероятно това не са дарданите, романизирани в териториите на вече създадените към началото на III в. колонии и муниципии Скупи, Улпиана, Найсус.

Може да се предположи обаче, че голяма част от териториите на това племе попаднали под опеката на съвсем различна администрация. Както и в други Дунавски провинции, в чиито земи са експлоатирани

големи залежи от благородни и неблагородни метали, така и тук, миньорските области са се ползвали с екстериториалност спрямо градските центрове. По монетни емисии са засвидетелствани няколко миньорски района в Горна Мизия – *metalla Aeliana Picensia*, *metalli Ulpiani*, *metalli Dardanici* (Dušanić 1977, 56–63). Последните два се намирали в пределите на Дардания – по долината на р. Ибър, където възниква, първоначално като миньорско селище *Municipium Dardanorum*, около *Municipium Ulpianum*, както и по Южна Морава, в територията между Найсус и Скупи. В тези области се създавали селища, пътни станции, ателиета за металообработване, митнически постове. Както в случаите на *Ulpiana* и *Municipium Dardanorum*, част от миньорските поселения се разраствали, дори придобивали статут на град, но с изключение на някои сведения за съвместно сътрудничество при добиването или обработката на метала няма данни, че играели роля в администрирането на даден рудодобивен дистрикт. Той бил под върховното управление на *procurator*, който осъществявал надзора над работата над *conductores* или концесионери (Dušanić 1977, 69–93).

За включването на част от Дардания в подобни миньорски области, говорят някои наименования, отнасящи се до рудодобивното и рудопреработвателното дело в Горна Мизия. Става въпрос не само за споменатите *Municipium Dardanorum* и *metalli Dardanici*, но също и за писмени и епиграфски сведения, които говорят за Дардания като за известна металодобивна област: например Плиний Стари (Plin. Nat. Hist. XXXIII 39) споменава за златна огърлица, наречена *Dardanium*, вероятно произхождаща от руда от Дардания, една кохорта от Траяново време е локализирана *in Dardania ad metalla* и др. (Dušanić 1977, 71). Паралелно с този процес, а вероятно и като негово следствие, peregrinалният топоним Дардания се запазва в свидетелствата дори и през трети век, а като такъв прониква и в религията на местното население. Известно е посвещението на *Dea Dardania*, направено от *servus vilicus* на пътната станция *Aquae* (IMS IV 104), намираща се на пътя между *Municipium Ulpianum* и Найсус. Това божество е засвидетелствано още в Ромула-Малва, Дакия, където вероятно е внесено от преселници от Дардания: пак там е открит и надпис на декурион, който се казва *Aurelius Dardanus*. Надписът от Ромула се датира към началото на III в. (Tudor-Vlădescu 1972, 183–190).

Затова сведенията на Дион Касий вероятно трябва да се отнесе към ситуацията в много слабо романизираната, но богата на рудни

залежи територия между Скупи и Найсус (Mirkočić 1977, 843), която е останала без обособен градски център, а може би и към някои градски територии, където обаче са се намирали и рудни находища или *metalli Dardanici* със своя администрация. Рудодобивното дело е и една от причините за слабата урбанизация на част от дарданските земи, тъй като съвсем естествено императорите не искали приходите от станциите на металургичните райони да отиват към муниципииите, а да са директно подвластни на фиска (Dušanić 1977, 74). Това е и сред причините муниципализирането на много градове в Дардания – като Найсус, *Timacum Minus*, *Municipium Dardanorum*, а вероятно и Ремесиана става доста късно (края на II – началото на III в.). Тази специфика на провинциалния живот в Горна Мизия е и една от причините за дългото съществуване на наименованията Дардания/дардани в условията на романизацията на Балканските римски провинции.

СЪКРАЩЕНИЯ

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*

Dio – Dio Cassius Cocceianus, *Historia Romana*

IMS – *Inscriptions de la Mésie Supérieure*

Plin. Nat. Hist. – Plinius, *Naturalis Historia*

Ptol. Geogr. – Claudius Ptolemaeus, *Geographia*

ЛИТЕРАТУРА

Геров, 1952–53: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана. Ч. II. – Годишник на Софийския Университет – Историко-филологически факултет, 48, София, 1952–53.

Данов 1998: Хр. Данов. Тракийско изворознание, София, 1998.

***

Birley, 1988. E. Birley. The Flavian Colonia at Scupi. – In: The Roman Army: Papers 1929–1986. Amsterdam, 339–345.

Dragojević-Josifovska, 1982: B. Dragojević-Josifovska. *Inscriptions de la Mésie Supérieure VI. Scupi et la région de Kumanovo. Centre d' études épigraphiques*

et numismatiques de la Faculté de philosophie de l'université de Beograd, Beograd, 1982.

Dušanić, 1977: Sl. Dušanić. Aspects of Roman mining in Noricum, Pannonia, Dalmatia and Moesia Superior. – In: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, 6, Berlin-New-York, 1977, 53–93.

Kornemann, 1900: E. Kornemann. Coloniae. – Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, IV, 1900, 511–588.

Mirković, 1977: M. Mirković. Einheimische Bevölkerung und römische Städte in der Provinz Obermösien – In: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, 6, Berlin-New-York, 1977, 811–847.

Mirković, 1996: M. Mirković. The Iron Gates (Derdap) and the roman policy on the Moesian limes AD 33–117. – In: Roman limes on the middle and lower Danube, Archeological Institute, Belgrade, 1996, 27–39.

Mócsy, 1970: M. Mócsy. Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior, Budapest, 1970.

Papazoglu, 1969: F. Papazoglu. Sredjobalkanska plemena u predrimsko doba. Sarajevo, 1969.

Petrović, 1979: P. Petrović. Inscriptions de la Mésie Supérieure IV. Naissus-Remesiana-Horream Margi. Centre d' études epigraphiques et numismatiques de la Faculte de philosophie de l'universite de Beograd, 1979.

Schwartz, 1899: E. Schwartz. Cassius Dio. – Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, III, 1899, 1684–1722.

Speidel, 1986: M. Speidel. The Soldiers' Homes. – In: Heer und Integrationspolitik, 1986, 467–481.

Tudor-Vladescu, 1972: D. Tudor–G. Vladescu. Dardanii la Romula–Mlava. Apulum 10, 1972, 183–190.